“SÜNEN” TÜRÜNÜN TARİHSEL SEYRİ: HİCRÎ III-V. ASIRLARDA TEMATİK KAPSAMIN SINIRLARI VE GELİŞİMİ

Nurdan GENÇ*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 19 Aralık 2025, **Kabul Tarihi:** 25 Şubat 2026, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2026, **Atıf:** Genç, Nurdan. ““Sünen” Türünün Tarihsel Seyri: Hicrî III-V. Asırlarda Tematik Kapsamın Sınırları ve Gelişimi”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 26/1 (Mart 2026): 165-190.

DOI: 10.33415/daad.1845664

❁ ❁ ❁

Öz

Klasik sünen tanımı, türün iki temel niteliğini ortaya koyar: Birincisi rivayetlerin sened yönüyle merfu olması, ikincisi ise bu hususta yazılmış eserlerin muhteva açısından ahkam odaklı olmaları. Ancak tarihsel süreçte sünen literatürünün bu sınırlarda kalıp kalmadığı, özellikle tematik çeşitlilik açısından tartışma konusu olmuştur. Bu çalışma, sünen literatüründe “ahkâm” merkezli olma iddiasının ne ölçüde geçerli olduğunu sorgulamakta; eserlerin fıkhî konularla mı sınırlı kaldığını, yoksa ahkâm dışı temaların da esere dahil edilip edilmediğini irdelemektedir. Bu bağlamda şu sorular yöneltilmektedir: Sünenlerde ahkâm dışı bölümler var mıdır? Şayet bu tür kısımlar varsa hangi temaları içermektedir? Bu bölümler müelliflerin bireysel tercihleriyle açıklanabilir mi? Mevcut tanım, türün tarihsel çeşitliliğini yansıtmakta yeterli midir, yoksa daha kapsayıcı bir tanıma mı ihtiyaç duyulmaktadır? Ebû Dâvûd, Dârekutnî ve Beyhakî’nin eserlerindeki ahkâm dışı başlıklar, müellifin ilmî yaklaşımı ve sosyo-kültürel bağlam ışığında değerlendirilerek türün tematik sınırlarının tarihsel değişimi ortaya konulmuştur. Sonuç olarak, sünenlerde ahkâm dışı bölümlerin varlığı müelliflerin fıkhî anlayışları, bireysel tercihleri ve dönemin sosyal gerçeklikleriyle ilişkili olup dolayısıyla “sünen” kavramı sabit bir formdan ziyade tarihsel ve bağlamsal olarak şekillenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünen, Ahkâm, Sosyokültürel Bağlam, Tematik Sınırlar.

* Arş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı, Çankırı/Türkiye, nurdangenc@karatekin.edu.tr, Orcid ID: https://orcid.org/0000-0002-1826-8975.

Historical Development of the Sunan Genre: The Scope and Development of Thematic Coverage in the 3rd–5th Centuries AH

Nurdan GENÇ*

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 19 December 2025, **Accepted:** 25 February 2026, **Published:** 31 March 2026, **Cite as:** Genç, Nurdan. "Historical Development of the Sunan Genre: The Scope and Development of Thematic Coverage in the 3rd–5th Centuries AH". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 26/1 (March 2026): 165-190.

DOI: 10.33415/daad.1845664

❁❁❁

Extended Abstract

The Sunan genre is traditionally defined as "ḥadīth compilations arranged according to fiqh chapters and focused on marfūʿ reports related to aḥkām (legal rulings)." This definition suggests a dual orientation: the narrations included are traced back to the Prophet (marfūʿ), and their content is legal mainly and jurisprudential. However, this conventional framing invites scrutiny: Did Sunan compilers consistently limit themselves to legal content, or did they also incorporate non-legal material—such as theological, ethical, or eschatological themes—within their works? This study revisits the boundaries of the genre to assess whether the prevailing definition adequately reflects the actual thematic range of Sunan literature as it evolved between the 2nd and 5th centuries AH.

The research focuses on three key figures whose works represent milestones in the genre's development: Abū Dāwūd al-Sijistānī (d. 275/889), al-Dāraquṭnī (d. 385/995), and al-Bayhaqī (d. 458/1066). These compilers operated in different socio-political and intellectual environments and held varying perspectives on the scope and function of Sunan literature. Through a comparative analysis of their works, this study explores how each author approached the inclusion or exclusion of non-aḥkām content and what this reveals about the shifting nature of hadith-based legal scholarship.

* Research Assistant., Çankırı Karatekin University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Hadith, Çankırı/Turkey, nurdangenc@karatekin.edu.tr, Orcid ID: https://orcid.org/0000-0002-1826-8975.

Methodologically, the study surveys chapter headings and thematic sections that extend beyond strictly legal concerns—such as ʿaqīda (creed), faḍāʾil al-aʿmāl (virtues of deeds), zuhd (asceticism), fitan (tribulations), and ādāb (ethics and manners). The findings indicate that early compilers like Saʿīd b. Manṣūr included such materials alongside legal reports, reflecting a holistic view of religious life that intertwined ethics and law. In contrast, Abū Dāwūd emphasized legal purity, aiming to provide a focused juridical reference for scholars and judges. Al-Dāraquṭnī and al-Bayhaqī, writing in later centuries, adopted a more integrative approach, embedding theological, devotional, and ethical discussions within a legal framework.

These differences are not arbitrary; instead, they correspond to broader transformations in Islamic legal theory and hadith methodology. In the 3rd century, fiqh was predominantly viewed as the derivation of rulings from textual sources. By the 5th century, however, fiqh had come to encompass not only legal norms but also spiritual and moral guidance. Accordingly, the inclusion of non-legal content in Sunan works reflects an expanded conception of what it meant to guide the Muslim community through prophetic tradition.

The study argues that the Sunan genre is not a static or monolithic category but a historically dynamic corpus shaped by evolving scholarly goals, interpretive frameworks, and audience expectations. It functioned simultaneously as a legal reference, a pedagogical tool, and a moral guide. Recognizing this complexity enables a more nuanced understanding of the intellectual pluralism that characterized classical Islamic scholarship.

In conclusion, the Sunan genre should be redefined to account for its thematic richness and historical fluidity. A more inclusive definition would better capture the genre's role as a site of convergence between ḥadīth transmission, legal reasoning, theological reflection, and ethical instruction in the formative centuries of Islamic intellectual history.

Keywords: Hadith, Sunan, Ahkam, Sociocultural Context, Thematic Boundaries.

❋❋❋

Giriş

İlim dallarında kullanılan terimler, yalnızca kavramsal tanımları değil; aynı zamanda bu tanımların şekillendiği tarihsel ve düşünsel süreci de yansıtır. Her bir ıstılah, belli bir dönemin ilmî ihtiyaçları ve metodolojik yaklaşımları çerçevesinde ortaya çıkmış, zamanla mahiyet ve kapsam bakımından dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşüm, çoğunlukla genel ve muğlak anlamlardan daha özel ve teknik kullanımlara doğru bir seyir izler. Ancak bir terimin kazandığı anlamı tespit etmek, her zaman için yalın ve sabit bir biçimde mümkün değildir. Zira bir kavramın içerdiği anlam hem tarihî bağlam hem de kullanıldığı metnin türü ve müellifin ilmî yönelimi ile şekillenir. Bu bağlamda özellikle hadis literatüründe

sıkça başvurulan "sünen" ve "ahkâm" kavramları hem ıstılahî çerçeveleri hem de birbirleriyle olan ilişkileri açısından dikkate değer bir inceleme alanı sunar.

Geç dönem "Sünen" tanımlarına bakıldığında Kettânî'nin (öl. 1927) tanımının makbul görüldüğü ve sonraki tanımlamalarda esas kabul edildiği anlaşılmaktadır. Ancak Kettânî'nin tanımının "sünen" türü eserlerin muhtevâsı ile birebir örtüşmediği ve bu sebeple "sünen" türü eserlerde ciddi bir tanım-içerik uyumsuzluğu bulunduğu ilgili çalışmalarda somut verilerle ortaya konulmuştur.[1] Çalışmamızda "sünen" türü eserlerdeki ahkâm dışı temaların yer almasının sebepleri dönemin sosyo-kültürel bağlamı üzerinden incelenecektir.

Elinizdeki çalışma, hicrî III. ve V. asırlar arasında telif edilen "sünen" türü eserlerde bu iki kavramın nasıl şekillendiğini, ne tür başlıklar altında ele alındığını ve zaman içerisinde nasıl bir gelişim seyri izlediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, ilk sünen örneklerinden sonra sistematik ve kapsamlı bir eser telif ederek sünenler içerisinde sıhhat bakımından en makbul örneklerden biri kabul edilen Ebû Dâvûd (öl. 275/889), hicrî IV. asra örneklik teşkil eden Dârekutnî (öl. 385/995) ve hicrî V. asırda "sünen" türünün sistematik, kapsamlı ve hacim bakımından en büyük eserlerinden birini kaleme alan Beyhakî'nin (öl. 458/1066) *Sünen* adlı çalışmaları, bölüm başlıkları üzerinden karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Bu incelemede çalışmamıza konu olan her bir müellifin tercih ettiği başlıklar esas alınarak "sünen" türünün tematik kapsamı, sınırları ve kavramsal içeriği analiz edilecek; böylece hicrî III.-V. asırlar arasında sünen literatürünün geçirdiği tematik ve kavramsal dönüşüm ortaya konulacaktır. Böylece üç farklı asırda telif edilen bu eserler üzerinden, "sünen" türünün tarihsel seyri dikey düzlemde izlenecektir.

Çalışmanın temel sorularından bazıları şunlardır:

- "Sünen" türü eserler ile ahkâm kavramı arasında nasıl bir ilişki vardır?

[1] Bilge Kılıç, "Erken Dönem Hadis Edebiyatında Sünen Türü Eserler ve Sünen Istılâhının Problemleri", *Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities* 8/5 (25 Eylül 2021), 17–32.

- Ahkâm kavramı bu eserlerde nasıl sınırlandırılmıştır?
- İnceleyeceğimiz üç müellifin bu kavramlara yüklediği anlamlar, kendi ilmî ve mezhebî yönelimleriyle nasıl bir ilişki içindedir?

Bu sorular etrafında şekillenecek çalışma, nitel araştırma yöntemlerine dayalı olarak yürütülmüş tarihsel ve karşılaştırmalı bir analizdir. Araştırmada "sünen" türü hadis literatürünün tematik kapsamı ve "ahkâm" kavramıyla ilişkisi, hicrî III–V. asırlar arasında telif edilen -yukarıda zikredilen- seçili eserler üzerinden bölüm başlıkları, konu tercihleri ve ahkâm-ahkâm dışı temaların dağılımı esas alınarak mukayeseli yöntemlerle değerlendirilecektir. Analizde müelliflerin ilmî yönelimleri, telif dönemlerinin fikrî ve mezhebî bağlamı ile "sünen" türünün tarihsel gelişimi birlikte dikkate alınmış; böylece sünenin sabit bir literatür formu mu yoksa tarihsel olarak şekillenen dinamik bir tür mü olduğu sorusu tematik ve kavramsal düzlemde ele alınmıştır. Çalışma, nicel bir sayım veya isnad merkezli bir tasnif yapmayı değil; başlıklandırma ve içerik tercihleri üzerinden "sünen" türünün işlevsel sınırlarını anlamayı hedeflemektedir.

Çalışmada kullanılacak terimlerin kavramsal çerçevesi ve terminolojik sınırlarının ifade edilmesi yerinde olacaktır. Çalışmada kullanılan "sünen", "ahkâm" ve "rivayet üslubu" gibi temel kavramlar, sabit ve tarih dışı ıstılahlar olarak değil; erken dönemden itibaren farklı bağlamlarda anlam genişlemesine veya daralmasına uğramış tarihsel terimler olarak ele alınmaktadır. Özellikle "sünen" kavramı, hicrî III. asırdan itibaren müellifler tarafından bilinçli ve teknik bir tür adı olarak kullanılan yeknesak bir kategori olmaktan ziyade sonraki literatür tarafından geriye dönük olarak tanımlanmış bir tasnif çerçevesini ifade etmektedir. Benzer şekilde "ahkâm" terimi de erken dönemde yalnızca amelî hükümlerle sınırlı bir anlam taşımamakta; itikadî ve ahlâkî boyutları da kapsayan daha geniş bir dinî hüküm alanını ifade etmektedir. Bu nedenle çalışmada ahkâm kavramı, bağlamına göre dar (amelî) veya geniş (dinî hükümler bütünü) anlamlarıyla kullanılmakta; bu ayrımın özellikle hicrî III–V. asırlar arasındaki dönüşümü göz önünde bulundurulmaktadır. "Rivayet üslubu" ifadesi de isnad tekniklerinden ziyade müelliflerin tasnif, başlıklandırma ve tematik tercihleri üzerinden şekillenen fiilî rivayet pratiğini ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Bu

terminolojik yaklaşım, erken dönem metinlerin sonraki yüzyıllarda yerleşmiş kavramsal çerçevelerle anakronik biçimde okunmasını önlemeyi ve sünen literatürünü kendi tarihsel bağlamı içerisinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

1. "Sünen" Türüne Dair Kavramsal ve Tarihî Çerçeve

Hadis literatüründe tür tasnifi, yalnızca içerik ve tertip farklılıklarına değil, aynı zamanda bu türlerin arka planında yer alan kavramsal ve ilmî kabullere de dayanmaktadır. "Sünen" türü, bu bağlamda hem rivayet geleneğinin hem de fıkhî düşüncenin kesişiminde teşekkül etmiş bir form olarak öne çıkar. Ancak bu türün mahiyetini ve tarihsel gelişimini sağlıklı biçimde değerlendirebilmek, öncelikle "sünen" ve "ahkâm" kavramlarının geçirdiği ıstılahlaşma sürecini tahlil etmeyi gerektirir. Bu başlıkta "sünen" türünü şekillendiren temel kavramlar tarihsel bağlamı içinde ele alınacak; bu türün oluşumuna zemin hazırlayan ilmî ve fikrî arka plan ortaya konulacaktır.

1.1. Sünen Kavramının Istılahlaşma Süreci

Sünen, Arapça "sünnet" kelimesinin çoğulu olup, sözlükte "yol, gelenek, hüküm ve kanun" gibi anlamlara gelir.[2] Hadis literatüründe bu kavram, belirli bir türü ifade etmek üzere zamanla ıstılahî bir anlam kazanmıştır. Ancak bu anlam, tek bir tanıma indirgenemeyecek kadar çeşitlilik arz eder. Genel itibarıyla sünen, fıkhî konulara göre tertip edilmiş ve dinî hükümleri ihtiva eden hadisleri toplayan eserler olarak tanımlanır.[3] Bu bağlamda sünen kavramı hakkında "ahkâma dair hadislerin, fıkıh kitaplarındaki bablara uygun şekilde düzenlenmesiyle oluşturulan eserler" ifadesi, klasik tanımların ortak noktası olduğu söylenebilir. İbn Nedîm'in (öl. 385/995) *Fihrist*'inde de sünen, temizlik, namaz, oruç, zekat gibi konuları içeren eserler olarak geçer.[4] Hattâbî (öl. 388/998) de, "sünen" formundaki eserleri cevâmiʿ, mesânîd ve benzeri tasnif türlerinden ayırt ederken, bu tür eserlerde sünen ve ahkâm

[2] Çalışmanın hacmi göz önünde bulundurularak "sünnet" kavramının semantik tahlilline yer verilmeyecektir. Sünnet ve sünen kelimelerinin tahlili için bk. Sami Önler, "Sünen Edebiyatı ve Mehkül ed Dımeşki'nin Sünen'i", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/27 (2013), 227-247.

[3] M. Yaşar Kandemir, "Sünen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 1 Ağustos 2025).

[4] Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Yaʻkūb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramazan (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1997), 278.

rivayetlerinin yanı sıra haberler, kıssalar, mevʿizeler ve âdâba dair nakillerin de yer alabildiğini belirtmektedir. Ancak bu açıklama tersinden okunduğunda, sünen türünün esas itibarıyla ahkâm rivayetlerini merkeze alan; haber, kıssa ve edeb içerikli rivayetleri ise tali konumda değerlendiren yahut hiç yer vermeyen bir muhteva anlayışına dayandığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Nitekim Hattâbî devamında ideal "sünen" telifinin uzun hadisler arasından ahkâma delâlet eden kısımları ayıklamak, bağlam içindeki istidlâl unsurlarını seçip ihtisar etmek ve bunları sistematik bir tertip içerisinde sunmak olduğuna işaret etmektedir. Bu yönüyle Hattâbî, açık bir tarif vermemekle birlikte, sünen literatürünün normatif karakterini dolaylı biçimde ortaya koymaktadır.[5]

Klasik tanım, Kettânî gibi modern dönem muhaddisleri tarafından daha teknik biçimde açıklanmıştır. Kettânî'ye göre "sünen" türü, iman, taharet, salât, zekât gibi temel ibadet alanlarını konu edinen, yalnızca merfû hadislerden oluşan ve mevkûf rivayetlere yer verilmeyen eserlerdir.[6] Bu ayrım, mevkûf rivayetlerin sünnet olarak değil hadis olarak adlandırılmasıyla gerekçelendirilir. Benzer bir yaklaşım, çağdaş literatürde de sürdürülmekte; sünenler, fıkhî tertibe sahip ve merfû hadisleri esas alan, özellikle ibâdât, muâmelât ve ukûbât konularında derlenen metinler olarak tanımlanmaktadır.[7] Ancak "sünen" türünün tümüyle merfû rivayetlerden oluştuğu fikrine eleştirel yaklaşanlar da vardır. Aydınlı, bu tür eserlerde esas itibarıyla merfû rivayetlerin yer almakla birlikte az da olsa mevkûf ve maktû hadislerin bulunabileceğini belirtir.[8] Ona göre zamanla bu ikinci grup rivayetlerin oranı azalmış olsa da tümüyle dışlanmamıştır. Bu yaklaşım, müelliflerin rivayet türleri hakkındaki ıstılahî tercihleriyle

5 Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen* (Halep: el-Matba'atü'l-ilmiyye, 1932), 7.

6 Ebu Abdullah Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *er-Risaletü'l-müstatrefe li-beyani Meşhur Kütübi's-sünneti'l-müşerrefe*, thk. Muhammed el-Muntasır b. Muhammed ez-Zemzemî (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 2000), 32.

7 İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı: Çeşitleri - Özellikleri - Faydalanma Usulleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları), 107.

8 Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 280-281; Aynı görüşü paylaşan detaylı çalışma için bk. Mehmet Dinçoğlu, *Ebu Davud'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2021).

de doğrudan ilişkilidir. Merfû rivayet sünnet olarak görülürken mevkûf ise hadis terimiyle anılmıştır.[9]

Tanımlarda dikkat çeken bir diğer husus da içeriksel sınırlamalardır. "Fıkhî hüküm ihtiva eden hadisler", "iman, taharet, salât, zekât gibi ibadet konuları" ve "ibâdât, muâmelât, ukûbât" gibi terimler, sünenlerin hangi alanları kapsadığına dair fikir vermektedir. Nitekim bazı tanımlarda bu içerik öne çıkarılarak "sünen" türü "ahkâma dair rivayetleri bâb ve fasıl düzeniyle sunan hadis kitaplar" olarak nitelenmektedir.[10] Dolayısıyla, sünen literatürünün ahkâm merkezli bir yapıya sahip olduğu yönünde genel bir kanaat oluşmuştur. Bununla birlikte ahkâmın kapsamı da farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Bu noktada Özpınar'ın yaklaşımı önemli bir perspektif sunar. Ona göre sünen, Ashabu'l-hadîs'in fıkıh anlayışını yansıtan ve amelî hükümleri temellendirmeye yarayan bir kavram olarak öne çıkmıştır. Hadis, genel olarak merfû, mevkûf ve maktû haberleri içine alırken; sünnet, Hz. Peygamber'in fiilleriyle sınırlı, daha özel bir anlamda kullanılmıştır. Bundan dolayı sünnet kavramı bu özel anlamdan hareketle şekillenmiş ve doğrudan amelî hükümlere dayalı bir ilmî birikimi temsil etmiştir.[11] Bu doğrultuda "sünen" türü eserlerin temel karakteristiğini belirlemede "amelî hüküm" vurgusu kritik öneme sahiptir. Bununla birlikte sünenlerin yalnızca bu nitelikle tanımlanamayacağı da göz ardı edilmemelidir. İbnü'n-Nedîm'in (öl. 385/995 [?]) *el-Fihrist* adlı eseri, sünenlerin içerik yapısı hakkında bize tarihsel bir bakış açısı sunmaktadır. Ona göre bu eserler, fıkıh kitaplarında olduğu gibi, taharet, oruç, zekât ve hac gibi başlıklardan oluşan bir tasnife sahiptir.[12] Bu ifade, sünenlerin sadece hadis kaynaklı değil, aynı zamanda fıkhî tertip ve anlayışla inşa edilmiş eserler olduğunu ortaya koymaktadır.

Özetle "sünen" kavramının mahiyetine dair yapılan tanımlar, ahkâm kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle sünenlerin

[9] "Sünen" türü eserlerin yalnızca merfû hadislerden oluşmadığı, müelliflerin bizzat kendi tasarruflarıyla eserlerine çok sayıda mevkûf ve maktû rivayet aldıkları yönündeki istatistiksel ve metinsel kanıtlar için bk. Bilge Kılıç, "Erken Dönem Hadis Edebiyatında Sünen Türü Eserler", 28.

[10] Dinçoğlu, *Ebu Davud'un Sünen'i*, 56.

[11] Ömer Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 227-228.

[12] Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kūb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramazan (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1997), 277-278.

sınırlarını ve işlevini doğru anlamak, büyük ölçüde "ahkâm nedir?" ve "hangi hadisler ahkâm kapsamında değerlendirilir?" sorularına verilecek cevaplara bağlıdır. Dolayısıyla bir sonraki aşamada ahkâm kavramının sınırlarına eğilmek gerekmektedir.

1.2. Ahkâm Kavramının Istılahlaşma Süreci

"Aḥkâm", "hüküm" kelimesinin çoğulu olup, sözlükte "bir işi zorla veya gerekli olarak bir başkasına isnad etmek/yapmak/buyurmak" anlamına gelmektedir. Bu temel anlam, kelimenin ıstılahî düzlemde kazandığı dinî içerikle daha belirgin hâle gelmiştir. Usûl-i fıkıh literatüründe *el-ḥükmü'ş-şer'î* terimiyle ifade edilen ahkâm, "Allah Teâlâ'nın kullarına yönelik olarak fiilleri hakkında koyduğu bağlayıcı hükümler" şeklinde tanımlanmaktadır.[13] Bu hükümler, şer'î nasslar vasıtasıyla tespit edilen ve bireyin fiilî sorumluluğunu belirleyen normatif kurallardır.

Şer'î hükümler, genel olarak itikadî, ahlâkî ve amelî olmak üzere üç ana başlık altında incelenir.[14] Bu ayrım, İslam düşüncesinde ilimlerin dallara ayrılmasıyla birlikte daha da belirginleşmiştir. İtikadî hükümlerin kelam ilmi çerçevesinde ele alındığı, ahlâkî hükümlerin tasavvuf veya ahlak felsefesi ekseninde şekillendiği, amelî hükümlerin ise doğrudan fıkıh disiplini içerisinde müzakere edildiği görülmektedir. Dolayısıyla "ahkâm" terimi her ne kadar genel bir kapsam taşısa da "sünen" türü hadis literatürü söz konusu olduğunda bu kavram genellikle amelî (pratik) hükümlerle sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda "ahkâm hadisleri" terimi, doğrudan bir şer'î hüküm bildiren, özellikle de helâl, haram, mekruh, mendup ve farz gibi normatif değer taşıyan rivayetleri ifade etmektedir.[15] İlk dönem muhaddislerin bu tabiri daha dar bir anlamda, çoğunlukla helâl ve haram sınırlarını belirleyen rivayetler için kullandıkları anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım, "sünen" türü eserlerin yapısını da doğrudan etkilemiş; bu eserlerde yer alan hadislerin büyük çoğunluğu ibâdât, muâmelât ve ukûbât gibi amelî alanlara dair ahkâmın tespiti amacıyla seçilmiştir.

[13] Ali b. Muhammed Cürcani, *et-Ta'rîfât* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 92.

[14] Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılmasında Metodoloji Sorunu* (Ankara: OTTO, 2014), 178; Salih Kesgin, *Ahkâm Hadisleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022), 28.

[15] Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 18.

Bununla birlikte şu sorular hâlâ geçerliliğini korumaktadır: "sünen" türü eserlerde yer verilen hadisler yalnızca amelî hükümlere mi odaklanmıştır? Yoksa bu eserlerde itikadî veya ahlâkî mahiyet taşıyan rivayetlere de yer verilmiş midir? Bu sorunun cevabı hem "sünen" türünün mahiyetini hem de ahkâm kavramının bu literatürde nasıl sınırlandığını anlamak açısından önemlidir.

Sünen literatürünün oluşum süreci ve tarihsel gelişimi, bu kavramların birbirleriyle nasıl ilişkilendiğini ve zaman içerisinde ne tür dönüşümler geçirdiğini göstermek bakımından belirleyici olacaktır. Özellikle hadis literatürünün ve özelde "sünen" türünün şekillenmeye başladığı hicrî III. asırdan, kurumsallaşma ve temsil gücünün zirveye ulaştığı V. asra kadar geçen süreçte bu eserlerin tematik çerçevesinde ne gibi değişikliklerin yaşandığını tespit etmek, ahkâm-sünen ilişkisinin mahiyetini daha net biçimde ortaya koymaya imkân tanıyacaktır. Bu nedenle bir sonraki başlıkta sünen literatürünün teşekkül süreci ve ilk örnekleri ele alınacaktır.

1.3. Ahkâm Merkezli Rivayet Yapılarının Kurumsallaşması: "Sünen" Türünün Tarihsel Zeminleri

"Sünen" türünün doğuşunu ve gelişimini anlamak, onu mümkün kılan ilmî ve fikrî zeminleri tahlil etmeyi gerektirir. Bu bağlamda sünen, yalnızca belirli bir hadis türünü değil, aynı zamanda bir epistemoloji ve ilmî duruşun tezahürünü ifade etmektedir. Özellikle ahkâm, fıkıh ve sünen kavramları arasındaki ilişki, bu türün ortaya çıkışındaki dinamikleri anlamamıza önemli katkılar sağlamaktadır. Nitekim herhangi bir ilmî yaklaşımın, usûlî tercihin ya da telif türünün teşekkülünde sadece iç dinamikler değil, aynı zamanda bu yaklaşımın muhatap olduğu zıt görüşler de belirleyici rol oynamaktadır.

Hicrî II. asırda ortaya çıkan ilk sünen örnekleri, genel olarak fıkıh bablarına göre düzenlenmiş ve doğrudan amelî ahkâmı konu edinen derlemeler niteliğindeydi. Bu dönemde "sünen" türü, daha çok ibadet, muâmelât ve ukûbât alanlarına dair rivayetlerin sistematik biçimde tasnif edildiği bir hadis formunu temsil ediyordu. Ancak hicrî III. asırdan itibaren İslam düşüncesinde kelâmî-fıkhî tartışmaların yoğunlaşması, hadis anlayışındaki metodolojik çeşitlilik ve mezhebî hareketliliğin artmasıyla birlikte "sünen" türü eserlerin muhtevası da genişlemeye başlamıştır. Bu dönemde yalnızca fıkhî hükümlere dair rivayetlerle yetinilmeyip

itikadî, ahlâkî ve usûlî temaları da içeren bölümler sünen literatürüne dâhil edilmiştir. Böylece "sünen" türü, salt amelî hükümleri aktaran bir hadis derleme biçiminden dönemin ilmî, mezhebî ve fikrî gündemini yansıtan çok boyutlu bir literatür formuna dönüşmüştür.[16]

Hicrî III. asırda ilmî ortam, farklı metodolojik yaklaşımlar arasında canlı tartışmalara sahne olmuştur. Bu tartışmaların merkezinde bilgiyi elde etme yolları, hüküm çıkarma yöntemleri ve hadislerin bağlayıcılığı gibi temel meseleler bağlamında bu dönemde en dikkat çekici karşıtlık, Ehl-i rey ile Ehl-i hadîs ekolleri arasında ortaya çıkmıştır.[17] Rey merkezli yaklaşımı benimseyen Ehl-i rey ekolü, daha çok kıyas, istihsan ve aklî çıkarımlarla hüküm vermeye meyillidir. Buna karşılık Ehl-i hadis, dinî bilginin temel kaynağı olarak âsârı esas alır; hatta hadis bulunmayan yerde hüküm üretmenin meşruiyetini bile sorgular.[18] Bu yaklaşım, sadece teorik bir tavır olarak kalmamış, aynı zamanda "kitabü's-sünne" ve "sünen"ler gibi telif edilen diğer eserlerde de yansımasını bulmuştur.

Mihne dönemi sonrasında kazandığı otoritenin de etkisi ile Ehl-i hadis çizgisinin ilmî birikimi, konularına göre tasnif edilmiş hadis mecmualarında kendisini göstermeye başlamıştır.[19] "sünen" türü eserler de bu bağlamda teşekkül etmiş, rivayetlerin fıkhî konulara göre düzenlenmesiyle bir sistematik kazanmıştır. Bu sistematik hem hadislerin içerdiği şer'î hükümleri görünür kılmayı hem de bu rivayetleri doğrudan fıkıh usûlüne dayalı bir zemine yerleştirmeyi hedeflemiştir.

Sünen[20] türünün ilk örnekleri, belirli fıkhî meseleler etrafında şekillenmiş dar kapsamlı derlemelerdir. Örneğin; Saîd b. Ebî Arûbe'nin (öl. 156/773) hocası Katâde b. Diâme'den (öl. 117/735) hacca dair naklettiği rivayetleri derlediği *el-Menâsik* adlı eseri, bu

16 Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, 69-70.
17 Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, 69-70.
18 Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu,* 85.
19 Bk. Mehmet Çetinkaya - Mehmet Kubat, "Hadis Edebiyatında Mezheplere Yaklaşım Farklılıkları", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 14/2 (31 Aralık 2021), 1112-1163.
20 Makale boyunca, 'sünen' kavramı, erken dönemde müellifler tarafından kullanılan sabit bir tür adı olmaktan ziyade, sonraki literatür tarafından geriye dönük olarak tanımlanan bir tasnif kategorisi olarak kullanılmaktadır.

türün erken örneklerinden biri olarak kabul edilebilir.[21] Mekhûl ed-Dımaşkî'nin (öl. 112/730) ve Evzâî'nin (öl. 157/774) *Kitâbü's-sünen fi'l-fıkh* adlı eserleri ile İbn Cüreyc (öl. 150/767), Zâide b. Kudâme (öl. 161/777) ve İbn Ebû Zâide'nin (öl. 189/798) aynı adı taşıyan derlemeleri sünen literatürünün kurucu metinleri arasında yer almaktadır.[22] Bu eserler, konularına göre tasnif edilmiş ve hüküm odaklı hadisleri derleme fikrinin sistematik hâle geldiğini göstermektedir.

Bu erken teşekkül sürecini müteakiben "sünen" türü hadis literatürü hicrî III. yüzyıldan itibaren sistematik ve tematik bakımdan daha belirgin bir yapıya kavuşmuş, türün klasikleşmesini sağlayan temel eserler bu dönemde telif edilmiştir. Özellikle İbn Mâce (öl. 273/887), Ebû Dâvûd, Tirmizî (öl. 279/892) ve Nesâî'ye (öl. 303/915) nispet edilen eserler, içerik ve tertip açısından "sünen" türünün kurumsallaşmasında merkezi bir rol oynamış ve sonraki dönem hadis literatürü üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır. Hicrî III. asır müellifleri eserlerini tasnif ederken rivayetleri sadece isnad sağlamlığı açısından değil, aynı zamanda fıkhî ihtilaflara çözüm üretme kapasiteleri açısından da değerlendirmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber'in evliliği gibi tek bir tarihsel olayın râviler tarafından fıkhî bir savunma refleksiyle 'helal haldeyken' veya 'ihramlıyken' vurgularıyla aktarılması, "sünen" türündeki metinlerin tarafsız birer nakilden öte dönemin hukuk ekollerinin tartışmalarına (ahkâm) cevap üreten bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.[23] Hicrî IV. asırda Dârekutnî, cerh ve taʿdîl eksenli yaklaşımı çerçevesinde, illetli hadisleri derlemeye odaklandığı *es-Sünen* adlı eseriyle dikkat çekerken; V. asırda Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* adlı kapsamlı çalışmasıyla "sünen" türünün en hacimli örneklerinden birini ortaya koymuştur. Böylece sünen literatürü, III. yüzyıldaki sistematik biçimlerinden V. yüzyıldaki kapsamlı telif anlayışına doğru evrilmiştir.

[21] Saîd b. İbn Ebû Arûbe, *el-Menâsik*, thk. Amir Hasan Sabri (Beyrut: Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 1421). Ayrıca bk. Nurdan Genç - Bekir Özüdoğru, "İsnad Ağı, Otorite Alanı ve Rivayetleri Bağlamında Katâde b. Diâme (öl. 117/735)", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2023), 99.

[22] Söz konusu eserler ve diğerleri için bk. İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 277-279.

[23] Bk. Bekir Özüdoğru, "Bir Olay İki Rivayet: Rasûlullâh (s.a.v.) ile Meymûne'nin (r.a.) İhramlı(sız) Evlenmesi Özelinde İlk Dönem Hadis Rivayeti ve Mezheplere Yansıması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2022), 1348-1372.

Bu tarihsel arka plan dikkate alındığında "sünen" türü eserlerin mahiyetiyle ilgili temel bir soruya yeniden dönmek mümkündür: Sünen eserlerindeki ahkâm hadisleri geniş anlamda itikadî, ahlâkî ve amelî hükümleri mi içermektedir; yoksa daha dar bir çerçevede yalnızca amelî hükümleri mi konu edinmektedir?

Bu sorunun cevabı, "sünen" türünün genel karakterini, tematik sınırlarını ve ahkâm kavramının bu tür içerisindeki yerini daha sağlıklı şekilde tespit etmeyi mümkün kılacaktır. Nitekim "sünen" türünün tematik sınırları, büyük ölçüde ahkâmın nasıl tanımlandığı ve bu tanımın hangi rivayetleri içerdiğiyle doğrudan ilişkilidir. Çalışmanın devamında bu mesele, seçili müellifler ve eserleri üzerinden mukayeseli biçimde ele alınacaktır.

2. "Sünen" türünün Tematik Sınırları

"Sünen" türü eserler, genel tanımı itibarıyla fıkhî konulara göre tertip edilmiş hadis mecmualarıdır. Bu eserlerde yer alan Ṭahâret, Ḥayż, Ṣalât, Cumʿa, Cenâʾiz, Zekât, Ṣavm, Ḥac, Buyûʿ, Vekâlet, Vaḳıf, Ferâʾiż, Vesâyâ, Nikâḥ, Ṭalâḳ, Ḥudûd, Eşribe, Ṣayd, Nüzûr gibi başlıklar, neredeyse bütün sünenlerde ortak olarak yer almakta; amelî ahkâm ve doğrudan fıkıh ile ilişkili hükümleri ihtiva etmektedir. Bu nedenle bu başlık altında incelenen üç eser -Ebû Dâvûd, Dârekutnî ve Beyhakî'nin *Sünen*leri- özelinde, ahkâm ile doğrudan bağlantılı görünmeyen bölüm başlıkları ve bu başlıkların eserlere dahil edilmesindeki muhtemel sebepler üzerinden tematik kapsamın sınırları değerlendirilecektir. Böylece "sünen" türünün yalnızca amelî hükümlerle mi sınırlı olduğu; yoksa itikadî, ahlâkî veya usûlî konuları da kapsayacak biçimde daha geniş bir içerik yelpazesi mi sunduğu sorusuna cevap aranacaktır.

2.1. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde Tematik Yapı

Ebû Dâvûd, muhaddis-fakih şahsiyetlerden biri olup, *Sünen*'i hem tertip hem güvenilirlik açısından türünün en sistematik örneklerinden biri kabul edilmiştir. Bununla birlikte eserinde doğrudan fıkhî hükümlerle ilişkili olmayan veya ahkâm kapsamı dışında değerlendirilebilecek bazı bölümlere de yer vermesi dikkat çekicidir. Bu başlıklar arasında "İlim", "Hurûf ve'l-kırâʾât", "Fiten", "Mehdî", "Melâhim", "Sünne" ve "Edeb" öne çıkmaktadır.

"İlim" bölümünde ilmin değeri, hadis rivayeti, Allah'ın kitabı hakkında re'y ile konuşmanın sakıncaları ve hadislerin kitâbeti gibi

konular işlenmiştir.[24] Burada "ilim" kavramının daha çok hadis ilmi bağlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu başlıklar doğrudan fıkhî hüküm üretmese de Ehl-i rey'e karşı ilmî ve metodolojik bir tutum sergileme amacı taşımaktadır. Hadislerin yazılması meselesine dair rivayetler ise dönemin önemli tartışmalarına doğrudan bir cevap niteliği mahiyetindedir.[25] Aynı şekilde Dârimî'nin (öl. 255/869) *Sünen*'i ve Buhârî'nin *Câmiî*'inde de "İlim" bölümün benzer bir amaca matuf olarak Ehl-i hadis'in ilim ve yöntem anlayışını ifade ettiği görülmektedir.[26]

"Hurûf ve'l-kırâʾât" başlığı altında kıraat farklılıkları, bunların manaya etkisi ve gramer farklılıkları ele alınmıştır.[27] Bu konular doğrudan ahkâm çerçevesinde değerlendirilmese de kıraat farklılıklarının hüküm çıkarma süreçlerine etkisini işaret etmesi açısından esere dâhil edilmiştir. Bu yaklaşım, câmi' türü eserlerdeki tefsir bölümlerine benzer bir işlev görür.[28]

Bir diğer dikkat çekici başlık olarak "Fiten" bölümü ise fitnelerin alametleri ve bu durumlarda Müslümanların tavırlarının nasıl olması gerektiği üzerine yoğunlaşır.[29] Buradaki rivayetler, Hz. Peygamber'in gaybî haber verebileceği yönündeki görüşü destekleyen niteliktedir. Bu durum, fiten başlığının esere dahil edilmesini iki farklı şekilde yorumlamayı mümkün kılmaktadır. İlk olarak, ahkâm kavramının yalnızca amelî hükümlerle sınırlı görülmeyip itikadî hükümleri de kapsayacak biçimde geniş bir anlam alanına sahip olduğu ileri sürülebilir. Bu çerçevede fiten rivayetleri, itikadî içerikli hükümler bağlamında ahkâmın bir parçası olarak değerlendirilmiş olabilir. [30] Bununla birlikte, söz konusu başlığın esere dahil edilmesi doğrudan ahkâm tasavvurunun

[24] Süleyman b Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistanî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaûd (Beyrut: Dâru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430), "İlim".

[25] Dinçoğlu, *Ebu Davud'un Sünen'i*, 272.

[26] Şule Yüksel Uysal, "İlim Bölümleri Üzerinden Dârimî ve Buhârî'nin İlim Anlayışını Okumak", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54 (30 Haziran 2023), 25-48; Muhammet Ali Asar, "Buhârî'nin Hadis Usûlü Konularina Dair Görüşleri: El-Câmiʿu's-Sahîh'in 'İlim' Bölümü Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/2 (30 Eylül 2020), 1247-1281.

[27] Ebû Dâvûd, "Hurûf ve'l-kırâʾât". Bk. Eren Pilgir, "Ebû Dâvûd'un Sünen'inde Yer Alan Kitâbü'l-Ḥurûf ve'l-Ḳırâʾât Üzerine Kıraat İlmi Açısından Bir Değerlendirme: ʿAvnu'l-Maʿbûd Örneği", *Tokat İlmiyat Dergisi* 9/2 (30 Aralık 2021), 511-535.

[28] Dinçoğlu, *Ebu Davud'un Sünen'i*, 274-275.

[29] Ebû Dâvûd, "Fiten.

[30] Dinçoğlu, *Ebu Davud'un Sünen'i*, 278.

genişlemesiyle değil, hicrî III. asırdaki yoğun siyasî ve itikadî tartışmaların tasnif tercihlerini etkilemesiyle de açıklanabilir. Nitekim erken dönem hadis literatüründe fiten rivayetlerinin artan bir ilgiye mazhar olduğu görülmektedir. Bu durumda bölümün varlığı, hüküm üretiminden ziyade dönemin entelektüel ve toplumsal atmosferine bir cevap niteliği taşıyor olabilir. Benzer şekilde "Mehdî" başlığı da kelâmî-itikadî tartışmaların hadis tasnifine yansıyan örneklerinden biridir. Her ne kadar diğer sünenlerde çoğunlukla müstakil bölüm halinde yer almayıp bab düzeyinde işlenmiş olsa da[31] Ebû Dâvûd'un bu konuya müstakil bir yer ayırması dikkat çekicidir. [32] Bu tercih, bir taraftan bazı itikadî meselelerin dönemin ahkâm anlayışı içinde mütalaa edildiğini düşündürürken;[33] diğer taraftan özellikle Şiî imamet doktrinine karşı konumlanan rivayetlerin tasnif sürecinde bilinçli bir tercihle bir araya getirilmiş olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla burada belirleyici olan unsur, yalnızca ahkâmın kapsamı değil, aynı zamanda dönemin polemik zemini ve hadis tasnifinin bu zemine verdiği cevaptır.

Konunun bir devamı niteliğinde savaşlar ve gelecekte vuku bulacak olaylara dair rivayetleri içeren "Melâhim" bölümü, hem Müslümanların gelecekteki hadiseler karşısındaki tutumlarına hem de Hz. Peygamber'in gaybî haber verme meselesine temas eder.[34] Buradaki rivayetler, Ebû Dâvûd'un Ehl-i hadis çizgisine yakınlığını yansıtır. Ayrıca Habeşlilere ve Türklere dokunulmamasına dair siyasî içerikli rivayetlerin varlığı, müellifin devlet otoritesiyle olan ilişkisine işaret edebilir.[35]

"Sünne" bölümü sünnetin, sahâbenin ve Hulefâ-yi Râşidîn'in müdafaası; bid'at ve bid'ate götüren yolların reddi; Cehmiyye, Mu'tezile, Hâricîler gibi bid'at ehli fırkalardan sakınma temaları etrafında şekillenmiştir.[36] Ayrıca şefaat, kader, ircâ, kabir azabı, mizan ve deccal gibi ihtilaflı konulara da yer verilmiştir. Bu konular doğrudan ahkâm alanına girmese de Ehl-i hadis adına muhalif

31 Bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaûd (b.y.: Daru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430), "Fiten", 34.
32 Ebû Dâvûd, "Mehdî".
33 Dinçoğlu, *Ebu Davud'un Sünen'i*, 282.
34 Ebû Dâvûd, "Melâhim".
35 Dinçoğlu, *Ebu Davud'un Sünen'i*, 287.
36 Ebû Dâvûd, "Sünne".

görüşlere cevap verme amacıyla esere dahil edilmiş gibi görünmektedir. [37]

"Edeb" başlığı ise daha çok câmi' türü eserlerde rastlanan bir bölüm olup İbn Mâce'nin *Sünen*'inde de mevcuttur.[38] Güzel ahlâk, adap ve bazı dualara dair rivayetleri içerir.[39] Doğrudan amelî ahkâm kapsamında görülmese de ahlâkî hükümlere temas etmesi bakımından dolaylı olarak ahkâmla ilişkilendirilebilir.[40]

Sonuç olarak, Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde tematik çeşitliliğin şekillenmesinde yalnızca fıkhî gerekçeler değil; kelâmî-itikadî ihtilaflar, dönemin siyasî atmosferi, ideolojik aidiyetler ve müellifin şahsî ahkâm anlayışı da etkili olmuştur denilebilir. Bu durum, "sünen" türünün tematik sınırlarının tarihsel bağlam içerisinde esnek bir şekilde şekillendiğini göstermektedir.

Bu bölümde ortaya konulan tematik yapı, Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inin yalnızca amelî ahkâma dair rivayetleri derleyen dar anlamda bir fıkıh kaynağı olarak okunamayacağını göstermektedir. Eserde yer alan "İlim", "Fiten", "Melâhim", "Mehdî", "Sünne" ve "Edeb" gibi başlıklar, ahkâm ile doğrudan irtibatı zayıf görünen konuların da sünen tertibine dâhil edildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, Ebû Dâvûd'un ahkâm anlayışının erken döneme özgü geniş bir çerçeveye sahip olduğuna ve "sünen" türünün tematik sınırlarının henüz daraltılmadığı bir aşamada bulunduğuna işaret etmektedir. Nitekim söz konusu başlıkların büyük ölçüde kelâmî-itikadî tartışmalar, Ehl-i hadis ve Ehl-i rey ihtilafı ve dönemin siyasî-toplumsal atmosferiyle ilişkili olması, sünen tertibinin yalnızca fıkhî ihtiyaçlarla değil, aynı zamanda savunmacı ve yönlendirici bir ilmî işlevle şekillendiğini göstermektedir. Bu bağlamda Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i, "sünen" türünün hicrî III. asırdaki formunun sabit ve homojen bir yapı arz etmediğini; aksine müellifin ilmî yönelimi ve tarihsel bağlamla birlikte tematik olarak esnek bir mahiyet taşıdığını ortaya koyan önemli bir örnek teşkil etmektedir.

37 Dinçoğlu, *Ebu Davud'un Sünen'i*, 293; Fatih Mehmet Yılmaz, "Ebû Dâvûd'un Sünnet Bölümü Özelinde Ehl-i hadîs ve Diyobend Ekollerinin İtikat Anlayışları - Azîmâbâdî ve Sehârenfûrî Örneği", *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi* 6 (2021), 119-164.

38 İbn Mâce, "Edeb".

39 Ebû Dâvûd, "Edeb".

40 Dinçoğlu, *Ebu Davud'un Sünen'i*, 296-297.

2.2. Dârekutnî'nin *Sünen*'inde Tematik Yapı

Dârekutnî'nin *Sünen* adlı eseri, klasik sünen literatürü içerisinde kendine özgü yapısal ve tematik özellikleriyle dikkat çeker. Eserin genel tertibi fıkıh bablarına göre yapılmış olmakla birlikte, Dârekutnî'nin "sünen" türü içerisinde farklılaştığı önemli noktalardan biri, illetli hadisleri de merkezî bir konuma yerleştirmesidir. Müellifin cerh ve ta'dîl faaliyetlerine olan ilgisi ve hadis tenkidine dair derinliği, eserin yapısına doğrudan yansımıştır. Bu yönüyle *Sünen*, yalnızca ahkâm hadislerini ihtiva eden bir derleme olmanın ötesinde aynı zamanda hadis usûlüne dair eleştirel yaklaşımların uygulandığı bir metin hüviyetindedir.[41] İlletli hadisleri derleyerek ortaya koyduğu bu eleştirel yaklaşımın dikkat çeken yönlerinden biri, bu tenkitlerin mezhebî bir boyut da taşımasıdır. Nitekim illetli olarak kaydettiği rivayetlerin bir kısmı Ebû Ḥanîfe'ye isnad edilen hadislerden oluşmakta, Dârekutnî ise bu rivayetleri çeşitli açılardan tenkid etmektedir.[42] Bununla birlikte eserde sahîh, hasen ve zayıf rivayetlere yer verilmiş;[43] bu rivayetlerin çoğu, râvî tenkidi veya sened değerlendirmesi çerçevesinde doğrudan veya dolaylı biçimde işaretlenmiştir. Bu yönüyle eser, sadece rivayet aktarımıyla yetinmeyip, aynı zamanda hadislerin sıhhat durumunu ortaya koyma amacı taşımaktadır. Ancak bu tasnifin sistematikliği konusunda eserde belirgin bir metodik bütünlükten söz etmek güçtür.

Eserin kapsamı, hacim itibarıyla çok geniş bir eser olmamakla birlikte, tematik çeşitlilik açısından genel temalara yakın olduğu söylenebilir. Ancak başlıkları arasında yer alan bazı bölümler, klasik sünen anlayışı dışında özel içerikleriyle ön plana çıkmaktadır.

Özellikle "Nevâdir", "Haberü'l-vâḥid yûcibü'l-ʿamel", ve "Akdiye ve'l-aḥkâm ve ğayri zâlik" başlıkları ve altındaki rivayetler dikkat çekicidir.[44] Bunlardan ilki, haber-i vâhidle amel edilmesinin vâcip olduğu yönündeki görüşü destekleyici nitelikte rivayetlere yer verir.

---

41 Bk. Abdullah Aydınlı, "es-Sünen", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Ağustos 2025).

42 Bk. Hamza Al-bakri, "انتقادات الدارقطني الحديثية لأبي حنيفة في كتاب السنن", *İslam Araştırmaları Dergisi* 32 (01 Temmuz 2014), 1-37.

43 Mehmet Dinçoğlu, *Dârekutni ve Sünen Adlı Eseri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 1993), 114-115.

44 Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed el-Bağdadî Dârekutnî, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaûd - Hasan Abdulmün'im Şelbî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 5/248, 273, 361.

Dârekutnî, burada yalnızca teorik bir meseleye işaret etmekle kalmaz, haber-i vâhid kapsamında değerlendirilebilecek bazı örnekler -şiir, cizye, yemin vb.- üzerinden bu yaklaşımını temellendirmeye çalışır. Bu başlık ve muhtevası, Ebû Dâvûd ve Beyhakî gibi müelliflerin *Sünen*'lerinde bulunmadığı gibi çağdaşı olan İbn Mâce ve Nesâî'nin eserlerinde de yer almaz. Bu durum, "Hicrî IV. asırda kelâmî tartışmaların yoğunluk kazandığı bir ortamda Dârekutnî'nin özel bir ilmî tercihini yansıtmaktadır." şeklinde değerlendirilebilir.

Eserde yer alan "Nevâdir" başlığı da "sünen" türü içerisindeki klasik yapının dışına çıkan başka bir örnektir. Bu bölümde yaygınlık arz etmeyen görüşlere, sahâbe veya tâbiûn fetvalarına ve zayıf ya da tartışmalı hadis rivayetlerine yer verilmiştir. Bu içerik, "Nevâdir" başlığının Dârekutnî'nin sübjektif tercihleri doğrultusunda oluşturulduğunu ve türün sınırlarını genişlettiğini göstermektedir. Bu bölüm hem Ebû Dâvûd hem de Beyhakî'nin eserlerinde doğrudan bir karşılığa sahip değildir. Beyhakî, zaman zaman "garîb" veya "nadirdir" gibi kayıtlar düşerek ilgili hadislerin yaygın olmadığını belirtse de bu durumu müstakil bir bölüm başlığı hâline getirmez.

"Akdiye ve'l-aḥkâm ve ğayri zâlik" başlığı altında öncelikle "İçtihatta isabet edilirse on, isabet edilmezse bir ecir vardır." meâlindeki meşhur hadis, farklı senedleriyle birlikte nakledilmektedir. Müellif, bu rivayeti zikrettikten sonra, "Ömer'in (öl. 23/644) Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye (öl. 42/662-63) Mektubu" şeklindeki diğer sünenlerde rastlamadığımız bir başlık altında fıkıh usûlünün temel prensiplerinden olan kıyas, yemin, delil gibi kaidelere işaret eden meşhur rivayetin çeşitli varyantlarına yer verir.[45]Bunu takiben, "Benden size muhtelif hadisler gelecektir. Allah'ın Kitabı'na ve sünnetime uygun olanlar bendedir; Allah'ın Kitabı'na ve sünnetime uygun olmayanlar ise benden değildir." anlamındaki hadisi, senedinde bulunan bir râvî sebebiyle hüccet olarak kullanılamayacağı kaydıyla rivayet eder.[46] Ardından tanınıp bilinen, garipsenmeyen (ma'rûf) hadislerin kabul edilmesi gerektiğine dair rivayetler aktarılır. Bu bab ve rivayet düzeni,

[45] Dârekutnî, *Sünen*, 5/367.
[46] Dârekutnî, *Sünen*, 5/370.

bölümde ele alınan rivayetlerin hem usûlî hem de ahkâm boyutunun dengeli bir şekilde sunulduğunu göstermektedir.

Dârekutnî'nin *Sünen*'inde "Akdiye ve'l-aḥkâm ve ğayri zâlik" gibi başlıklar altında usûlî içerikli rivayetlere yer vermesi, onun telif amacının yalnızca ahkâm hadislerini derlemekten ibaret olmadığını göstermektedir. Zira hüküm çıkarma sürecindenasların yanı sıra bu nasların yorum ilkelerini belirleyen rivayetler de belirleyici konumdadır. Hz. Ömer'in kıyas, yemin, delil değerlendirme ve istidlâl usullerine temas eden Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye mektubu gibi rivayetlerin zikri, fıkıh usûlünün rivayet temelli meşruiyetini pekiştirme işlevi taşır. Bunun yanında "ma'rûf hadislerin alınması" veya "Kitap ve Sünnet'e uygunluk" gibi kriterlere işaret eden rivayetlerin aktarılması, hadis kabul-red ölçütlerinin Hz. Peygamber ve sahâbe dönemine dayandığını ortaya koyma gayesi taşır. Dârekutnî, bu yöntemiyle muhaddis-fakih kimliğini yansıtarak yalnızca rivayetleri sened ve metin bakımından değerlendirmekle yetinmemiş, aynı zamanda bu rivayetler üzerinden hüküm çıkarma süreçlerinin metodolojik temellerini de ortaya koymuştur. Hicrî IV. asır bağlamında düşünüldüğünde ise bu yaklaşım, hadis-fıkıh ilişkisinin yeniden tanımlandığı ve mezhep içi/ihtilafların yoğunlaştığı bir dönemde ahkâmın istinbatında kullanılacak metodolojik ilkeleri bizzat hadis külliyatının içinde göstermek suretiyle mezhebî görüşlerin isnadla desteklenmesini sağlayan stratejik bir tercihtir.

Sonuç olarak, "Dârekutnî'nin *Sünen*'i, "sünen" türü içerisinde kendine özgü bir yapı arz eder. Eser hem içerdiği illetli rivayetler hem de klasik sünen tertibinin dışında kalan tematik başlıklarıyla müellifin hadis anlayışını, ilmî yönelimini ve IV. asırdaki kelâmî-fıkhî tartışmalara verdiği cevabî tavrı yansıtır" niteliktedir. Bu yönüyle *Sünen*, sadece ahkâm merkezli bir hadis derlemesi değil, aynı zamanda hadis tenkidi, mezhebî usul tartışmaları ve kelâmî meseleler çerçevesinde şekillenmiş çok katmanlı bir ilmî ürün olarak değerlendirilmelidir.

Bu bölümde Dârekutnî'nin *Sünen*'i üzerinden yapılan değerlendirme, "sünen" türünün hicrî IV. asırda yalnızca tematik kapsam bakımından değil, aynı zamanda işlevsel ve metodolojik yönelim açısından da dönüşüm geçirdiğini göstermektedir. Eserde "Nevâdir", "Ḥaberü'l-vâḥid yûcibü'l-ʿamel" ve "Akdiye ve'l-aḥkâm ve ğayri zâlik" gibi başlıkların yer alması, Dârekutnî'nin sünen tertibini

yalnızca ahkâm rivayetlerini derleyen bir çerçeve olarak değil; hadislerin kabul, tenkit ve istidlâl süreçlerini görünür kılan bir alan olarak kurguladığını ortaya koymaktadır. Bu durum, "sünen" türünün tematik sınırlarının daraldığı bir aşamadan ziyade ahkâm merkezli olmakla birlikte usûlî ve eleştirel boyutun belirginleştiği bir evreye işaret etmektedir. Dârekutnî örneği, "sünen" türü eserlerin bu dönemde artık yalnızca "Hangi rivayetler vardır?" sorusuna değil, "Hangi rivayetlerle amel edilir ve neden?" sorusuna da cevap vermeyi hedefleyen bir literatür formuna dönüştüğünü göstermektedir. Bu bağlamda hicrî IV. asır süneni, tematik çeşitlilikten ziyade metodolojik derinliğin öne çıktığı bir ara aşamayı temsil etmekte; "sünen" türünün tarihsel seyrinin doğrusal değil de işlevsel olarak farklılaşan bir yapı arz ettiğini ortaya koymaktadır.

2.3. Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kebîr*'inde Tematik Yapı

Hicrî V. asır, "sünen" türü eserlerin önceki asırlara kıyasla daha az örnek verildiği bir dönem olmasına rağmen Beyhakî bu dönemde hacimli ve kapsamlı bir sünen telif ederek dikkat çekmiştir. *es-Sünenü'l-kebîr*,[47] hem muhtevası hem de tertip sistematiği bakımından kendisinden önceki sünenlerin mirasını devralmış, ancak ayrıntı düzeyini belirgin biçimde artırmıştır. [48] Eserin bölüm başlıkları incelendiğinde klasik sünenlerde yer alan genel fıkıh konularına bağlı kalındığı, fakat bu konuların çok daha detaylı alt başlıklara ayrıldığı görülmektedir. Örneğin; hicrî III. ve IV. asır sünenlerinde "Salât" başlığı tek bir ana bölüm olarak işlenirken, Beyhakî bu konuyu "Kitâbü's-Salât", "Kitâbü's-Salâti'l-Havf", "Kitâbü's-Salâti'l-'Îdeyn", "Kitâbü's-Salâti'l-Husûf" ve "Kitâbü's-Salâti'l-İstiskâ'" gibi müstakil alt başlıklarla ele almıştır. Bu yaklaşım, onun hem rivayetleri çeşitliliğiyle hem de konular arasındaki ince ayrımları vurgulama hassasiyetiyle ön plana çıktığını göstermektedir.

Beyhakî'nin *Sünen*'i, tematik olarak incelendiğinde kendisinden önceki bazı sünenlerde görülen ve doğrudan ahkâm ile ilişkisi zayıf olan başlıklara yer vermediği anlaşılmaktadır. Eserde, Ebû

[47] Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003).

[48] Halil İbrahim Doğan, "Beyhakî'nin Hayatı, Eserleri ve es-Sünenü'l-kebîr'in Mukaddimesi el-Medhal ilâ 'il-mi's-sünen'i", *ULUM* 4/2 (31 Aralık 2021), 285-317.

Dâvûd'un "Fiten", "Melâhim" veya Dârekutnî'nin "Nevâdir" gibi bölümlerine benzer kelâmî-itikadî veya tarihî-siyasî ağırlıklı kısımlar bulunmaz. Bununla birlikte, fıkıh usûlüne temas eden ve Dârekutnî'deki "Akdiye ve'l-aḥkâm ve ğayri zâlik" başlığına kısmen benzeyen "Edebü'l-Kâdî" bölümü mevcuttur.[49] Bu bölüm altında yer verilen bab başlıklarına bakıldığında kadının hüküm vereceği mekânın özelliklerinden, nasıl hüküm vereceği, istişare etmesi, teyit etmesi, hüküm verme usulünün ve sonuçlarının nitelikleri ve kadının sorumluluklarına kadar uzayan hüküm koymanın mahiyeti konularında ahkâm merkezli bir perspektif sunmaktadır. Dolayısıyla her ne kadar doğrudan amelî fıkıh konularının dışında gibi görünse de uygulamaya yönelik yönüyle ahkâmın bir alt alanını temsil eder.

Müstakil bir başlık bulunmasa da Beyhakî'nin eserinin dönemin tartışma konularından ilmî atmosferinden arî kaldığı anlamına gelmez; Beyhakî'nin rivayet seçimlerinde ve tenkidlerinde mezhebî aidiyetlerinin ve tercihlerinin etkisini görmek mümkündür. Hanefî mezhebinin görüşlerine dair eleştiri mahiyetindeki rivayetleri[50] ile mihne dönemi sonrası halen güncelliğini koruyan halku'l-kur'ân meselesine dair nakilleri burada örnek olarak zikredilebilir.[51]

Eserin bu yapısı, Beyhakî'nin ilmî ve mezhebî duruşu ile doğrudan bağlantılıdır. Oldukça hacimli olmasına rağmen ahkâm dışı temaların neredeyse hiç yer almaması, hicrî V. asırda hadis-fıkıh ilişkisinin ve "sünen" türünün geldiği noktayı da yansıtmaktadır. III. ve IV. asırlarda sünenlerin tematik sınırlarının şekillenmesinde etkili olan ehl-i rey–ehl-i hadis ihtilafının, V. asırda ehl-i hadisin ilmî alanda belirgin bir üstünlük sağlamasıyla bu tür eserlerin daha net bir ahkâm merkezli çerçeveye oturduğu söylenebilir. Beyhakî'nin *Sünen*'i, bu anlamda hem mezhep içi fıkıh birikimini rivayet merkezli aktaran hem de "sünen" türünün tematik olarak olgunlaşmış bir örneğini temsil eden önemli bir eserdir.

Beyhakî'nin eseri üzerinden yapılan bu inceleme, "sünen" türünün hicrî V. asırda tematik ve metodolojik bakımdan

49 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/147.

50 Halil İbrahim Doğan, *Hadis İlmi Açısından Beyhakî'nin (öl. 458/1066) es-Sünenü'l-Kebîr'i* (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021), 251-278.

51 Halil İbrahim Doğan, "Hicrî IV. ve V. Asırdaki Halku'l-Kur'ân Tartışmalarının Beyhakî'nin (ö. 458/1066) Eserlerine Yansıması", *Diyanet İlmi Dergi* 59/2 (19 Haziran 2023), 479-520.

olgunlaşmış bir forma kavuştuğunu göstermektedir. Eserde, Ebû Dâvûd ve Dârekutnî'de görülen kelâmî-itikadî veya usûlî ağırlıklı müstakil başlıklara yer verilmemesi; buna karşılık fıkhî konuların son derece ayrıntılı ve sistematik biçimde ele alınması, sünen tertibinin artık mezhep merkezli bir fıkıh anlayışıyla güçlü biçimde eklemlendiğini ortaya koymaktadır. Bu yapı, "sünen" türünün tematik sınırlarının daraldığını değil; aksine ahkâm kavramının V. asır itibarıyla daha belirgin ve teknik bir çerçeveye oturduğunu göstermektedir. Beyhakî örneği, sünen literatürünün erken dönemlerdeki esnek ve çok yönlü karakterinden, normatif ve sistematik bir ahkâm külliyatına doğru evrildiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Beyhakî'nin *Sünen*'i, "sünen" türünün "nihai" ve değişmez bir formunu değil; belirli bir tarihsel aşamada, belirli ilmî ve mezhebî ihtiyaçlara cevap veren kurumsallaşmış bir temsilini yansıtmaktadır. Bu durum, makalenin temel iddiası olan "sünen" türünün sabit bir kategori değil, tarihsel bağlam içinde şekillenen dinamik bir literatür formu olduğu tezini V. asır bağlamında somutlaştırmaktadır.

2.4. Değerlendirme

"Sünen" türü eserlerin temaları ve tematik sınırları, yalnızca ahkâm kavramının sözlük ve ıstılahî tanımıyla değil; aynı zamanda eserin telif edildiği dönemde ahkâmın nasıl anlaşıldığı, hâkim olan ilmî ve mezhebî eğilimler, dönemin kelâmî ve itikadî tartışmaları, siyasî atmosfer ile müellifin şahsî ve ideolojik aidiyetleriyle de doğrudan ilişkilidir. Bu unsurlar, sünenlerin tematik çerçevesini belirleyen başlıca faktörler olarak öne çıkmaktadır.

Nitekim Ebû Dâvûd'un çağdaşı olan diğer sünen müelliflerinde de benzer tematik genişlemeler görülmektedir. Dârimî'nin *Sünen*'inde yer verdiği "Rüyâ", "Edeb", "Feżâilü'l-Ḳurʾân" ve "Rikāḳ" bölümleri; İbn Mâce'nin *Sünen*'inde yer alan "Cihâd", "Edeb", "Duâ", "Tabîrü'r-rüyâ", "Fiten" ve "Zühd" başlıkları; Nesâî'nin "İşretü'n-nisâʾ", "Îmân" başlıklarını eserine dahil etmesi, dönemin ahkâm anlayışının yalnızca amelî hükümlerle sınırlı olmadığını, itikadî ve ahlâkî konuların da ahkâm çerçevesine dahil edildiğini göstermektedir.

Bunun yanında İbn Mâce'nin "Tabîrü'r-rüyâ", "Duâ" ve "Zühd" bölümleri, müellifin tasavvufî yönünün eserine yansıdığı

söylenebilir ki benzer bir tavır Dârimî'de de görülür.[52] Ebû Dâvûd'un "İlim" başlığı, Dârimî'nin "Edeb" bölümü, Dârekutnî'nin "Ḥaberü'l-vâḥid yûcibü'l-ʿamel" kısmı ve Nesâî'nin "Îmân" bölümü ise Ehl-i rey'e karşı Ehl-i hadisin görüşlerini savunma, kendi mezhebî duruşunu temellendirme ve tarafını belirginleştirme amacının tematik tercihlerde etkili olduğunu ortaya koymaktır.

Beyhakî örneğinde ise bu tür doğrudan kelâmî-itikadî veya tasavvufî başlıkların eserine yansımadığı görülmektedir. Bununla birlikte, eserin genelinde Hanefî mezhebinin bazı görüşlerine yönelik eleştirel bir yaklaşımın bulunması, onun fıkıh merkezli tavrını ortaya koymaktadır. Bu durum, sünen literatüründe tematik sınırların yalnızca müellifin bireysel tercihleriyle değil, aynı zamanda telifin gerçekleştiği dönemin ilmî atmosferi, hâkim ve muhalif ideolojisi ile mezhebî güç dengeleriyle de yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Araştırma, öncelikle "sünen" türünün erken dönem örneklerinde ahkâm kavramının dar anlamda yalnızca amelî hükümlerle sınırlandırılamayacağını ortaya koymuştur. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i üzerinden yapılan analiz, sünen tertibinin III. asırda kelâmî-itikadî tartışmalar, Ehl-i hadis – Ehl-i rey ihtilafı ve dönemin siyasî-toplumsal atmosferiyle yakından ilişkili bir tematik esneklik arz ettiğini göstermektedir. "İlim", "Fiten", "Melâhim", "Mehdî", "Sünne" ve "Edeb" gibi başlıkların varlığı, "sünen" türü eserlerin bu dönemde yalnızca fıkhî bir referans metni değil; aynı zamanda savunmacı ve yönlendirici bir ilmî araç olarak işlev gördüğüne işaret etmektedir. Bu bulgu, "sünen" türünün erken aşamasında tematik sınırlarının henüz daraltılmadığını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Hicrî IV. asır bağlamında Dârekutnî'nin *Sünen*'i, "sünen" türünün tematik çeşitlilikten ziyade usûlî ve eleştirel derinliğin öne çıktığı bir evreye girdiğini göstermektedir. "Ḥaberü'l-vâḥid yûcibü'l-ʿamel", "Nevâdir" ve "Akdiye ve'l-aḥkâm ve ğayri zâlik" gibi başlıklar, sünen tertibinin artık ahkâm rivayetlerini yalnızca derlemekle yetinmediğini; rivayetlerin kabul, tenkit ve istidlâl

[52] Asmaa Al Bogha, "الجانب الأخلاقي عند الإمام الدارمي في سننه", *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 14/1 (30 Haziran 2023), 42-59.

süreçlerini görünür kılmayı hedefleyen metodolojik bir işlev kazandığını ortaya koymaktadır. Bu durum, "sünen" türünün tarihsel seyrinin doğrusal bir daralma veya genişleme şeklinde değil, işlevsel farklılaşmalar üzerinden ilerlediğini göstermektedir.

Hicrî V. asırda Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kebîr*'i ise "sünen" türünün mezhep merkezli ve sistematik bir ahkâm külliyatı hâline geldiği olgun bir aşamayı temsil etmektedir. Kelâmî-itikadî veya usûlî başlıkların müstakil biçimde yer almaması, buna karşılık fıkhî konuların son derece ayrıntılı bir tertiple ele alınması, ahkâm kavramının bu dönemde teknik ve normatif bir çerçeveye oturduğunu göstermektedir. Ancak bu yapı, "sünen" türünün "nihai" ve değişmez bir formuna ulaştığını değil; belirli tarihsel ve mezhebî ihtiyaçlar doğrultusunda kurumsallaşmış bir temsilini yansıtmaktadır.

Ebû Dâvûd, Dârekutnî ve Beyhakî'nin *Sünen*leri birlikte okunduğunda, "sünen" türünün tematik esneklikten metodolojik yoğunlaşmaya ve oradan kurumsallaşmaya uzanan çok aşamalı bir gelişim çizgisi izlediği görülmekte ve bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde, çalışmanın literatüre sunduğu özgün katkı açık biçimde ortaya çıkmaktadır. Mevcut literatürde "sünen" türü çoğu zaman V. asır merkezli bir norm üzerinden tanımlanmakta; bu tanım geriye dönük olarak III. ve IV. asır metinlerine tatbik edilmektedir. Bu çalışma ise süneni sabit bir tür olarak değil; farklı asırlarda farklı ilmî, mezhebî ve toplumsal işlevler üstlenen tarihsel olarak dinamik bir hadis literatürü formu olarak ele almakta ve bu yaklaşımı müellif merkezli tematik analizlerle somutlaştırmaktadır. Böylece sünen literatürüne dair yaygın ve genel olarak kabul edilen "ahkâm merkezli ve homojen tür" algısı, tarihsel veriler ışığında problematize edilmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın doldurduğu temel boşluk, "sünen" türünün tanımının tarihsel bağlamdan kopuk ve anakronik biçimde kullanılmasına yönelik eleştirel bir çerçeve sunmasıdır. Araştırma, sünenin erken dönemde tematik olarak esnek, orta dönemde metodolojik olarak yoğunlaşmış ve geç dönemde mezhebî-fıkhî açıdan kurumsallaşmış bir yapı sergilediğini ortaya koyarak, türün tekil ve değişmez bir kategori olarak okunamayacağını göstermektedir. Bu doğrultuda sünen, "yalnızca fıkıh bablarına göre tertip edilmiş ahkâm hadislerini içeren eserler" şeklinde dar bir tanımla değil; amelî, itikadî ve ahlâkî hükümlerin farklı tarihsel

bağlamlarda değişen oranlarda bir araya geldiği, müellifin ilmî yönelimiyle şekillenen dinamik bir rivayet literatürü olarak tanımlanmalıdır.

Sonuç olarak bu çalışma, süneni sabit bir hadis türü olarak değil, farklı tarihsel bağlamlarda farklı ilmî işlevler üstlenen dinamik bir rivayet literatürü olarak yeniden tanımlamanın yanında sünen literatürünü tarihî, hadis-fıkıh ilişkisi ve kavramsal tarih açısından yeniden düşünmeye davet etmekte; ileride sünen, câmiʿ ve musannef gibi hadis türlerinin karşılaştırmalı ve bağlamsal analizlerine zemin hazırlayacak bir perspektif önermektedir.

Kaynakça

Al-bakri, Hamza. "انتقادات الدارقطني الحديثية لأبي حنيفة في كتاب السنن". *İslam Araştırmaları Dergisi* 32 (01 Temmuz 2014), 1-37.

Asar, Muhammet Ali. "Buhârî'nin Hadis Usûlü Konularina Dair Görüşleri: El-Câmi'u's-Sahîh'in 'İlim' Bölümü Çerçevesinde Bir Değerlendirme". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/2 (30 Eylül 2020), 1247-1281. https://doi.org/10.33415/daad.780449

Aydınlı, Abdullah. "es-Sünen". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Ağustos 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/es-sunen--darekutni

Aydınlı, Abdullah. *Hadis ıstılahları sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Vakfı, 2013.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Bogha, Asmaa Al. "الجانب الأخلاقي عند الإمام الدارمي في سننه". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 14/1 (30 Haziran 2023), 42-59. https://doi.org/10.51605/mesned.1265621

Cürcani, Ali b. Muhammed. *et-Taʿrîfât*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.

Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Edebiyatı: Çeşitleri - Özellikleri - Faydalanma Usulleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 13. baskı., 2014.

Çetinkaya, Mehmet - Kubat, Mehmet. "Hadis Edebiyatında Mezheplere Yaklaşım Farklılıkları". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 14/2 (31 Aralık 2021), 1112-1163. https://doi.org/10.18403/emakalat.1037130

Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed el-Bağdadî. *Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaûd - Hasan Abdulmün'im Şelbî. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.

Dinçoğlu, Mehmet. *Dârekutni ve Sünen Adlı Eseri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993.

Dinçoğlu, Mehmet. *Ebu Davud'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.

Doğan, Halil İbrahim. "Beyhakî'nin Hayatı, Eserleri ve es-Sünenü'l-kebîr'in Mukaddimesi el-Medhal ilâ 'il-mi's-sünen'i". *ULUM* 4/2 (31 Aralık 2021), 285-317. https://doi.org/10.54659/ulum.1026493

Doğan, Halil İbrahim. *Hadis İlmi Açısından Beyhakî'nin (öl. 458/1066) es-Sünenü'l-Kebîr'i*. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021.

Doğan, Halil İbrahim. "Hicrî IV. ve V. Asırdaki Halku'l-Kur'ân Tartışmalarının Beyhakî'nin (ö. 458/1066) Eserlerine Yansıması". *Diyanet İlmi Dergi* 59/2 (19 Haziran 2023), 479-520. https://doi.org/10.61304/did.1180233

Ebû Dâvûd, Süleyman b Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistanî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaûd. Beyrut: Dâru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430.

Genç, Nurdan - Özüdoğru, Bekir. "İsnad Ağı, Otorite Alanı ve Rivayetleri Bağlamında Katâde b. Diâme (öl. 117/735)". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2023), 79-110.

Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılmasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: OTTO, 2014.

Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-. *Meâlimü's-Sünen*. Halep: el-Matba'atü'l-ilmiyye, 1932.

İbn Ebû Arûbe, Saîd b. *el-Menâsik*. thk. Amir Hasan Sabri. Beyrut: Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 1421.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaûd. 5 Cilt. b.y.: Daru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430.

İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kūb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm. *el-Fihrist*. thk. İbrahim Ramazan. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1997.

Kesgin, Salih. *Ahkâm Hadisleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022.

Kettânî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ca'fer el-. *er-Risaletü'l-müstatrefe li-beyani Meşhur Kütübi's-sünneti'l-müşerrefe*. thk. Muhammed el-Muntasır b. Muhammed ez-Zemzemî. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 2000.

Kılıç, Bilge. "Erken Dönem Hadis Edebiyatında Sünen Türü Eserler ve Sünen Istılâhının Problemleri". *Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities* 8/5 (2021), 17–32.

Önler, Sami. "Sünen Edebiyatı ve Mehkül ed Dımeşki'nin Sünen'i". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/27 (2013), 227-247.

Özpınar, Ömer. *Hadis Edebiyatının Oluşumu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.

Özpınar, Ömer. *Hadis Edebiyatının Oluşumu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.

Özüdoğru, Bekir. "Bir Olay İki Rivayet: Rasûlullâh (s.a.v.) ile Meymûne'nin (r.a.) İhramlı(sız) Evlenmesi Özelinde İlk Dönem Hadis Rivayeti ve Mezheplere Yansıması". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2022), 1348-1372.

Pilgir, Eren. "Ebû Dâvûd'un Sünen'inde Yer Alan Kitâbü'l-Ḥurûf ve'l-Ḳırâʾât Üzerine Kıraat İlmi Açısından Bir Değerlendirme: ʿAvnu'l-Maʿbûd Örneği". *Tokat İlmiyat Dergisi* 9/2 (30 Aralık 2021), 511-535. https://doi.org/10.51450/ilmiyat.997105

Uysal, Şule Yüksel. "İlim Bölümleri Üzerinden Dârimî ve Buhârî'nin İlim Anlayışını Okumak". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54 (30 Haziran 2023), 25-48. https://doi.org/10.17120/omuifd.1240539

Yılmaz, Fatih Mehmet. "Ebû Dâvûd'un Sünnet Bölümü Özelinde Ehl-i Hadis ve Diyobend Ekollerinin İtikat Anlayışları - Azîmâbâdî ve Sehârenfûrî Örneği. *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi* 6 (2021), 119-164.

❋ ❋ ❋